

थारूजातिको मूलघर कहाँ ?

—श्री बाबुराम आचार्य

भारतवर्षमा अंग्रेजी राज्य स्थापना भएपछि संस्कृत भाषा यूरोपमा पुगेर उन्नाईसौं शताब्दीका आरम्भमा भाषा विज्ञानको आविष्कार भयो । यसै शताब्दीमा नृशास्त्र (Ethnology) को पनि आविष्कार भयो । यी दुइ विज्ञानका आधार लिएर यूरोपका विद्वान्हरूले यूरोप, इरान र भारतका अनेक सभ्य जातिलाई उटै नस्ल वा जाति (Rise) का सन्तान ठहराएर त्यस मूलजातिको नाम वैदिक बाङ्गमयका आधारमा “आर्य” राखेका थिए । अब यूरोपीय विद्वान्हरूलाई यो भारतीय नाम व्यवहार गर्न गाह्रो लागेर यसका बदलामा विरोज शब्द व्यवहार गर्न लागेका छन् । यस जातिको मूलघरका विषयमा अन्वेषणको परम्परा निरन्तर चलिरहेको छ । तर ठेगान केही लागेको छैन । यो अन्वेषणको सिलसिला प्रत्येक सभ्य जातिमा फैलिएको छ । असभ्य अवस्थामा रहेका छोटामोटा जातिहरूले आफ्ना परिवारको र आफ्ना मूलघरको पत्ता लगाउन नसके तापनि सभ्य जातिका विद्वान्हरूले पत्ता लगाइदिने कृपा गरेका छन् । यस नियमअनुसार उत्तर प्रदेश र बिहारका उत्तरपट्टि हिमालयका तराईमा रहेका थारूहरूको मूलघर र जातिका विषयमा पनि खोज आरम्भ भएको छ । यस विषयमा केही यूरोपीय र भारतीय सज्जनहरूले कलम चलाएका

छन् । यसै पत्रिकाका पहिला अंकमा सम्पादकज्यू ईश्वर बरालको एक लेख प्रकाशित भएको छ । यसै सिलसिलामा आफ्नो विचार पनि प्रकाशित गर्ने अनुचित होओइन ।

हिमालयका सबभन्दा होचा र तेन्ना सिलसिलामा चुर्या र सिवालक नामक दुइ पहाड नेपालमा रहेका छन् । पहिलो पहाड नेपालभित्रै खतम हुन्छ । दोस्रो पहाड नेपालको पश्चिम सिमानाको महाकाली नदी नाघेर पनि पश्चिमतिर लागेको छ । यिनै दुइ पहाडका आसपासमा मंगोलक रंगरूप र आर्य भाषा लिएर थारूहरू रहेका छन् । यिनको जनगणना राम्ररी नभएको हुनाले तथ्यांक दिन सकिँदैन तापनि नेपालका सिमानाभित्र यिनको संख्या दश लाख जति र सिमानाबाहिरका बस्तीहरूमा अढाइ लाख जति भएको अनुमान गरिन्छ । यिनीहरूलाई मंगोलक भन्नाको मतलब मंगोल देशबाट आएका हुन् भन्ने होइन, मंगोलको जस्तो रंगरूप र चेहरा देखिएको हुनाले मंगोलक कहिएको हो । हिमालयका अरू भागमा पनि यस्ता मंगोलक रंगरूप भएका सयौं जात छन् । तर तिनका बोली आर्य भाषाका छैनन्, किरात भाषावर्गका छन् । यस हिसाबले थारूहरूको पनि इतिहासकालका आरम्भमा किरात भाषाका बोलीहरूमा रहेको र आर्य जातिका मानिसहरू आएर सहवास गरेपछि

स्व. इतिहासिक शिरोमणि बाबुराम आचार्यको प्रस्तुत लेख सर्वप्रथम २०१० सालमा ‘नेपाल सांस्कृतिक परिषद् पत्रिका’ वर्ष २ अङ्क २ मा छापियो । तर करीव बीस वर्षअघि निकै सीमित संख्यामा मात्र सो पत्रिका प्रकाशित भएकोले यस लेखले बुद्धिजीवी वर्गमा व्यापक तवरले प्रवेश गर्न पाएन । आजको नेपालमा आफ्नो इतिहास, संस्कृति र कलाप्रतिको अध्ययनमा पुनः गहिरो अभिरुचि पैदा भएको छ र अनुसन्धानकर्ताको पुनः नयाँ उत्साही पिढी तयार भएको छ, त्यसको पृष्ठभूमिमा यो महत्वपूर्ण लेख एक पटक पुनः प्रकाशित गर्नु युक्तिसंगत तथा न्यायसंगत देखिएकाले ‘प्राचीन नेपाल’ मार्फत पेश गर्दै छौं । यसै अवसरमा नेपाल सांस्कृतिक परिषद्प्रति हार्दिक कृतज्ञता शायन गर्नु आफ्नो कर्तव्य समझिन्छौं । —सम्पादक

किरात बोलीलाई छोडी आर्य भाषाका बोलीहरू ग्रहण गरेको अनुमान हुन्छ । यस्ता घटना इतिहासका पृष्ठहरूमा बराबर देखिन्छन् । एक सानो घटना नेपाली घटिरहेको छ । नेपालका पहाडखण्डभित्र लमजुंग दुराडांडामा किरातवर्गको एक बोली बोल्ने दुरा जातको सानो तर बहुते पुरानो आवादी छ । अचेल त्यहाँका दुराहरूमा चालिस वर्षको उमेर नाघेका प्रौढ र वृद्धहरूमात्र आफ्नो पुरानो बोली जान्दछन् । नवयुवक नवयुवतिहरूले पुरानो बोली भुलेर नेपालीमात्र बोल्न लागेका हुनाले अब पच्चीस वर्षभित्रमा साहित्य नभएको यो बोली निर्मूल हुने निश्चय छ ।

थारूका प्रसंगमा रौतहटदेखि पर्सासम्मका तराईमा र मकवानपुर र चितौनका भावरमा रहेका दनुवार जातिको पनि चर्चा यहाँ गर्नु परेको छ । यिनको जनसंख्या आधा लाखभित्रै होला । रंगरूप र भाषामा थारूसंग अन्तर छैन । पेशामा अलिकति अन्तर छ । थारूहरू केवल खेती गर्दछन् । दनुवारहरूको खेती कम र माछा मार्ने काम ज्यादा हुन्छ । नाउ खियाउने काम पनि गर्दछन् । वागमतीका तीरैतीर माछाका खोजमा उतर-पट्टि बसाइँ सदैँ आएका दनुवारहरूद्वारा नै नेपाल उपत्यकाका किरात-जातिका नेपार जातमा आर्य-सभ्यताको प्रकाश फलदा नेपाल राष्ट्रको जग बसेको होला भन्ने मेरो अनुमान छ । अब उपत्यकाभित्र ता यिनीहरूका बस्ती रहन पाएका छैनन् । तर उपत्यकावरिपरि यिनका क्षुद्र गाउँहरू बसेका छन् । अक्सम्म तराईको विकृत भाषा बोल्दैछन् जसमा भजोपुरी बोलीका साथ मगहीको पनि तरंग देखिन्छ । १

मोरङमा थारूजस्तै धिमाल नामक एक मंगोलक जात रहेको छ । तर यो जात किरातवर्गको सार्वनामिक बोल्दछ । थारूसंग सामाजिक व्यवहार केही पनि मिल्दैन । यी धिमालहरूले पौराणिक वा बौद्धधर्म नलिएका हुनाले अलग रहेका देखिन्छन् । थारूहरूले प्राचीन युगमा बौद्ध धर्म लिई आर्यसभ्यतामा रंगिदा आर्य-भाषा लिएका र

तेह्रौँ शताब्दीदेखि उत्तर भारतवर्षका मैदानबाट बौद्धधर्म उठेर गएको हुनाले यिनीहरूले पौराणिक धर्म ग्रहण गरेको अनुमान हुन्छ । यिनमा शिक्षाको प्रचार अत्यन्त कम हुँदा धार्मिक भावना कम रहेको छ । तर सामाजिक भावना प्रबल रहेको हुनाले आपसको सानोतिनो कलह पञ्चायत-बाटै फछ्याउंछन् । मोरङदेखि लिएर बारासम्म कुचिला थर भएका थारूको संख्या ज्यादा छ । कुचिला शब्दको कोच शब्दसंग सम्बन्ध देखिनाले यिनीहरू एउटै जातका हुन् कि भन्ने तर्कना उठ्न सक्तछ । तर यस विषयमा विशेष अन्वेषणको आवश्यकता छ । पर्सामा लमपुछुवा थर भएका थारू रहेका छन् । लमपुछुवाको अर्थ "लामो पुच्छर भएको" हुन सक्तछ तर यो अर्थ मनुष्यजातिका निमित्त लाग्न सक्तैन । सायद यसको मूल नामपुछुवा (नामप्रच्छक) होला । चितौनमा चिनवनिया थर भएका थारू रहेका छन् । यिनीहरू रामनगर र बेतिपाका आसपासमा पनि रहेका छन् । बुटवलमा कठेरिया थारू रहेका छन् । शायद काठको नाम गर्ने हुनाले "कठेरिया" कहिएका हुन् । त्यहाँ दंगोरिया थर भएका थारूहरू पनि छन् जो आफ्नो मूलथर दाङ बताउँछन् । कठेरियाभन्दा दंगोरियाहरू कृषिकर्ममा शिपालु हुन्छन् । यिनीहरू बर्दिया, बाँके, कर्णालीका जिल्लाहरूमा पनि आवाद छन् । कैलालीभन्दा पश्चिमपट्टि कन्चपुर नामक सीमान्तको जिल्ला छ । त्यहाँ राना थर भएका थारू छन् । सप्तरी, महोत्तरीमा र अन्यत्र तराईमा पनि अरू अनेकथरि थारूका साना साना बस्ती छन् ती सबैको चर्चा यहाँ गरेर साध्य छैन । तैपनि कुमाउका तराईमा रहने बोक्सा थारूलाई भुलन सकिएन किनभने यसै जातका जनानाका नामबाट बोक्सी शब्द आएर हामीलाई तर्साइराखेको छ ।

थारूहरू आफ्ना बस्तीमा रहेका ब्राह्मण, रजपूज, कुर्मी आदि आर्य-नस्लका जनतालाई बाजी भन्छन् । प्राकृत भाषाको बज्जि शब्द विकास भएर बाजी शब्द बनेको स्पष्ट छ । ईस्वी सम्बत्भन्दा पहिलेका छैठौँ शताब्दीमा उत्तर बिहारमा बज्जि र मल्ल दुइ गणराज्य उन्नत अवस्थामा

१. सप्तरी, महोत्तरी र दरभंगा जिल्लामा दनुवार नामक अर्को एक जात पाइन्छ जो मैथिली बोली व्यवहार गर्दछ । यी दनुवारहरू आफूलाई कर्णाटवंशी राजाका वंशधर मान्दछन् । यस विषयमा घत लाग्दो प्रमाण पनि दिन्छन् । यी जनै लगाउँछन् । विधवाको पुनर्विवाह गर्दैनन् । रंगरूपमा मंगोलक लक्षण पनि उल्कंदैन । यस कारणले यिनीहरूलाई थारूवर्गका दनुवारमा गन्न उचित छैन । कर्णाट-राजाहरू कर्णाटकबाट आएका हुनाले बाजीदेखि फरक थिए । यस कारणले बाजीहरूले राज्यभ्रष्ट भएका कर्णाटहरूलाई होच्याएर दनुवारमा सामेल गरेको अनुमान हुन्छ ।

रहेको प्रमाण बौद्ध साहित्यमा पाइन्छ । मगधका राजा-हरूको आक्रमणबाट बचनालाई यी दुई गणराज्य मिलेर अन्तिम समयमा एउटै बनेको देखिन्छ । गण्डकीदेखि पूर्वपट्टि बज्जि र पश्चिमपट्टि मल्ल रहेको रिश्चय छ । यी दुई गणराज्यका क्षेत्रमा अचेल मैथिली र भोजपुरी भाषाका अनेक बोली बोलिन्छन् । थारू र बाजीमा बोलीको भेद छैन तापनि अलग अलग रहनाको कारण जातिको भेद देखिन्छ । बज्जिहरू नवागत आर्य हुनाले गोरा र जग्गा हुन्थे, किरातहरू जुगान-जुगदेखि गर्मीमा रहेका हुनाले सांवल्ला र होचा थिए । यसै वर्षभित्रले रक्तमिश्रण रोकिदा बज्जिहरूले थारूहरूलाई अलग राखेको देखिन्छ । बज्जि-हरूको गणराज्य टुटेको चौबीस शताब्दी बितिसक्यो तापनि थारूहरूले व्यवहार गर्ने नछोडेका बाजी शब्दले उस जातिको महत्व बुझाउँछ । बाजीहरू नवागत हुनाले उनीहरूले प्राचीन बासिन्दालाई स्थलीय अर्थात् "रैथाने" देखेर थारू नाम दिएको अनुमान हुन्छ । रैथानेको अर्थमा "ठालू" र "थरू" शब्द नेपाली भाषामा अलिकति अर्थ फरक भएर व्यवहार हुन्छन् । थर शब्दको मतलब पनि "स्थल" संग देखिन्छ । तर केवल थारू शब्दमात्र जातिका अर्थमा व्यवहार भएको छ ।

सप्तरीदेखि बुटवलका आधासम्मको भूभाग बज्जि र मल्ल-गणराज्यको क्षेत्र छ । त्यहाँका थारूहरूले आफू-बाहेकका ब्राह्मण आदिलाई बाजी भन्नु स्वाभाविक छ । तर बुटवलका आधादेखि पश्चिमपट्टि बज्जिमल्लका जमानामा कोलशराज्य थियो । तर आजकाल त्यहाँ पनि थारूहरू छिमेकका ब्राह्मण आदिलाई बाजी भन्दछन् । के थारूहरू पूर्वपट्टिबाट हट्दै पश्चिमतिर गएर बाजी शब्द लगेका हुन् ? होइन । बज्जिका जमानामा पनि सप्तरी-महोत्तरी मिथिलाभिन्न पर्दथ्यो । यो पनि बज्जि-गणराज्य-भिन्न थियो । अचेल त्यहाँका थारू, बाजी दुवैथरी मैथिली बोली व्यवहार गर्दछन् । यो चाल रौतहटको आधासम्म आइपुग्दछ । त्यहाँदेखि पश्चिमपट्टि ओडिया नदीसम्म थारू-बाजी दुवैमा समानरूपले भोजपुरी बोली व्यवहार हुन्छ । त्यहाँदेखि पश्चिमपट्टि चितवनियाँ थारूका बस्तीका नगीच बाजीहरूको बोली भोजपुरी नै छ । तर थारूहरूका बोलीमा मगही बोलीको लक्षण ज्यादा पाइन्छ । गंगापारका पटनाको बोलीले यहाँका थारूहरूका बोलीमा असर गर्नु आश्चर्यजनक कुरो छ । बुटवलका थारू-बाजी दुवैथरिमा भोजपुरी र अवधि बोलीहरू छ्यासमिस भएर रहेका छन् । त्यहाँदेखि पश्चिमपट्टि कोशलका

क्षेत्रमा अवधी बोली चलिरहेको छ । यदि पूर्वपट्टिका थारूहरू पश्चिमतिर बसाइँ सदैँ गएका भए आफ्नो बोली साथै लिएर जान्थे । यसकारणले बज्जि, मल्ल र कोशलराज्यका जमानामा जो जो थारू जहाँ-जहाँ रहेका थिए आजसम्म प्रायः उही-उही छन् । दक्षिणपट्टिबाट बाजीहरूले ठेल्दा चुरे वा सिवालकका डाँडालाई पनि नाघेर भाँवरमा पनि बस्ती गरेका छन् । बज्जि-मल्लका थारूहरूले ब्राह्मण आदिलाई बाजी भनेकोले यो नाम योग-रूढी भएर अवधपट्टिका थारूहरूमा पुगेको देखिन्छ । प्रायः सबै थारूहरू आफूलाई राजपुतानाबाट आएका हुँ भन्ने तर्कना गर्दछन् । राजपुतानामा भील भन्ने एक जाति रहेको छ जो आर्य-भाषा राजस्थानीको भिली बोली व्यवहार गर्दछ । रंग-रूपमा आर्यलक्षणदेखि बिल्कुल अलग छ । यिनै भीलका बस्तीमा अधिकार जमाएर राजपुतानाका राजाहरूले राज्यस्थापना गरेका थिए । जयपुरका राजाका राज्याभिषेकमा एक वंशका एक जना भीलका गोडाको रगत फिकेर तिलक लगाउने चलन छ । यस रक्तदानका बदलामा एक रुपियाँ नगद र एक बोतल मदिरा मिल्दछ । सायद यो चलन राज-पुतानाका अरू राज्यमा पनि छ । यस कारणले राज-पुतानाका पुराना राजा हामी नै हुँ भन्ने भीलहरूलाई अभिमान भइरहेको छ । वर्तमान युगका आरम्भमा नेपालका थरवट र मगरांतमा राज्य स्थापना गर्ने राजा-हरूले पनि राजपुतानाकै नकल गरी थारू र मगरलाई भीलमा गनेका थिए । यसै कारणले थारूहरूले आफूलाई पनि भीलमा गनेर राजपुतानाबाट आएका हौँ भन्ने तर्कना गर्ने लागेको देखिन्छ ।

डोटीका तराईमा रहेका थारूहरूको थर राना भएको र मेवाडका राजाहरू राणा कहिने हुनाले राना थारूहरूले र साथ-साथै अरू थारूहरूले पनि आफूलाई उदयपुरका राजवंशसंग सम्बन्ध देखाउन लागेका छन् । राना र राणा एउटै राजन् शब्द विकाश भएर बनेका हुन् । राणा शब्द आफ्नो मूल अर्थमा व्यवहार भएको छ । जस्तै मौरीको रानु । लगभग यस्तै अर्थमा ती थारू र एकथरि मगरको पदवी "रानो" भएको देखिन्छ । तर मगर रानाहरूले भने उदयपुरका राजवंशसंग सम्बन्ध जोड्ने मिथ्या प्रयत्न गरेका छैनन् । राजपुतानामा मेवाडका केवल एक जना महाराज "राणा" कहिन्छन् । उनका भाइ-मैयाद राणा कहिन सक्तैनन् । यस अवस्थामा राना थारूहरूले राज-पुतानाका राजवंशसंग सम्बन्ध जोड्ने चेष्टा गर्नु व्यर्थ छ ।

राजपुताना र सिन्धका बीचमा बडो मरुस्थल रहेको छ । भारतवर्षका मानचित्रमा यस मरुभूमिको नाम (Thar) लेखिन्छ र थार पढिन्छ । यो सिन्धी भाषाको शब्द हो । उस भाषामा थर बोलिन्छ । परन्तु त्यस मरुभूमिलाई राजपुतानामा ढाट भन्ने चलन छ । यो नबुझे थरबाट बसाई आएका रजपूत हुनाले थारु कहिएका हुन् भन्ने तर्कना पनि हुन लागेको छ । त्यो मैदान हजारौं वर्षदेखि मरुभूमि भइरहेको हुनाले त्यहाँ अवादी रहनु नै असम्भव छ । यदि सम्भव नै माने तापनि राजपुतानापट्टिबाट आएका भए थारु नकहिएर ढाट कहिन्थे ।

वास्तवमा यी थारु जाति पहाडभित्र रहेका किरात-बोली बोल्ने मंगोलकहरूबाट आर्य-भाषा ग्रहण गरी अलग जाति बनेको देखिन्छ । मंगोलक भए तापनि मंगोलियाबाट सरासर हिमालयका भन्ज्याङहरू काटेर आउनु एकदम असम्भव छ । किनभने छैठौं शताब्दीका अन्त्यमा मात्र हिमालयका घाँटी खुलेका थिए । हिमालयका पूर्वछेउको ब्रह्मपुत्रका किनाराको घाँटी अति प्राचीन

युगदेखि खुलिरहेको र त्यहाँबाट आएका मंगोलक जातिका शाखाहरू केही आसाममा र केही पूर्व बंगालमा पुगी त्यहाँका बासिन्दासंग मिसिएको लक्षण मनुष्यमिति (Anthropometry)-का कसौटीबाट स्पष्ट देखिन्छ । ब्रह्मपुत्रका घाँटीबाट आखेटक अवस्थामा निस्केका केही मंगोलकहरू हिमालयका दक्षिणपट्टि काखै-काख पल्ला छेउसम्म पुगेर पुराना बासिन्दामा मिसिनु सम्भव छ । तर हिमालयदेखि उत्तरपट्टिका सबै भाषा असार्वनामिक भएका र केही किरात-बोली आजसम्म सार्वनामिक रहेका हुनाले ब्रह्मपुत्रपट्टिबाट आएका मंगोलकहरूको हिमालयका किरातउपर विशेष असर परेको देखिँदैन । यिनीहरूका रंगरूपमा जो मंगोलक लक्षण पाइन्छ त्यो पहाडी जमीनका प्रभावले बनेको अनुमान गर्न सकिन्छ । यस कारणले यिनीहरूको मूलघरको खोजी गर्दा हिमालयभन्दा बाहिर जान सकिँदैन । हो, विज्ञानको विशेष उन्नति भई वा यिनका रंग-रूप आदिको विशेष तवरले जाँच भएमा हिमालयदेखि बाहिरपट्टि पनि यिनको मूलघर देखा पर्न असम्भव छैन ।

